

Katarzyna Szmigiel-Rawska

Uniwersytet Warszawski

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Zakład Rozwoju i Polityki Lokalnej

k.szmigiel@uw.edu.pl

**KONCEPCJA ZALEŻNOŚCI OD ŚCIEŻKI JAKO NARZĘDZIE
WYJAŚNIANIA W BADANIACH EKONOMICZNEJ GEOGRAFII
POLITYCZNEJ**

**The path dependency concept as an instrument of explanation
in economic political geography**

Słowa kluczowe: zależność od ścieżki, geografia polityczna, pogranicze, instytucja, rozwój

Key words: path dependence, political geography, borderland, institution, lock-in

Wprowadzenie

Koncepcja zależności od ścieżki (*path dependency*) jest związana z nurtem nowej ekonomii instytucjonalnej. Ten kierunek eksploracji stał się inspiracją dla badaczy różnych dyscyplin naukowych, w szczególności po otrzymaniu przez jego czołowych przedstawicieli – Elinor Ostrom i Oliver’a Williamson’a – w 2009 roku Nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii. Reprezentanci ekonomii instytucjonalnej zajmują się badaniem kosztów wynikających ze znaczenia instytucji dla wymiany rynkowej. Jej ważnym elementem jest ekonomia kosztów transakcyjnych rozumiana jako nauka o wymianach (*science of exchanges* Williamson 2008 za: Buchanan 2001), w której przedmiotem zainteresowania przestaje być wybór (jak w klasycznej teorii racjonalnego wyboru), a uwaga skupia się na umowie. Zdaniem O. Williamson’a (2009) jest to najważniejszy wyznacznik przełomu w nauce związanego ze stworzeniem koncepcji ekonomii kosztów transakcyjnych. Fundamentalnym założeniem przyjmowanym w tym podejściu jest koncepcja o ograniczonej racjonalności czynników biorących udział w wymianie, która skutkuje koniecznością zawierania umów. Natomiast konieczność umowy niesie za sobą szereg konsekwencji – akceptację wpływu władzy na wymianę, uwypuklenie znaczenia trwałości, osadzenie wymiany w szerszym kontekście społecznym, zmniejszenie porównywalności adekwat-

ności warunków, na jakich ona się odbywa i inne. Koszty transakcji w ekonomii kosztów transakcyjnych są uznawane za czynnik decydujący o alokacji aktywności ekonomicznej (Menard i Shirley 2008).

Koncepcja zależności od ścieżki została przyjęta za narzędzie wyjaśniania sposobu tworzenia się instytucji w życiu społeczno-gospodarczym (North 1990, Pierson 2000). Zarówno w odniesieniu do miejsc, jak i do sektorów gospodarki.

Celem artykułu jest wyjaśnienie – obecnych w badaniach geografii politycznej – sposobów wykorzystywania przesłanek koncepcji zależności od ścieżki i możliwości, jakie one za sobą niosą. Wyjaśnienia dokonano nie tylko przy uwzględnieniu założenia, że instytucje społeczne są ważnym elementem badań geografii politycznej, lecz także w odniesieniu do przykładu badania przeprowadzanego na pograniczach, które są tradycyjnym miejscem dla tej nauki.

W tytule użyto terminu ekonomiczna geografia polityczna, który jest nawiązaniem do *geographical political economy* – nazwy nurtu badań, używanej w angielskich tekstach geografów ekonomicznych (Martin 2009). W geografii jest on najczęściej łączony z metodami badań zgodnymi z założeniami koncepcji zależności od ścieżki. Odwołanie do tego nurtu nie tylko podkreśla ekonomiczną proveniencję koncepcji, ale również wskazuje, że kierunek jej pojawienia się w geografii nie determinuje jej wykorzystania w badaniach geografii politycznej. Przymiotnik „polityczny” w tym wyrażeniu pochodzi od sformułowania „ekonomia polityczna”, której metody badań wykorzystywane są przez geografów ekonomicznych. Koncepcję zależności od ścieżki odnosi się również do polityki – głównie do badań nauk politycznych i administracji publicznej. Znosi to obowiązek tworzenia nowego aparatu pojęciowego i udowodnienia, że koncepcja ta sprawdza się w badaniach organizacji władzy. W ramach tego kierunku powstało pojęcie polityki kosztów transakcyjnych (na przykładzie ekonomii kosztów transakcyjnych) (por. North 1990, Olson 2000, Wood i Bohte 2004, Sørensen 2006). Najczęściej cytowanymi omówieniami tej koncepcji i założeniami nowej ekonomii instytucjonalnej w odniesieniu do organizacji władzy są prace J. Wallisa i B. Dollery’ego (1999, 2001, 2010). Na gruncie polskim najważniejszą pozycją literatury ostatnich lat odnoszącą się do nowej ekonomii instytucjonalnej jest praca P. Chmielewskiego *Homo agens – instytucjonalizm w naukach społecznych* (2011), która szeroko omawia ten nurt badań i dostarcza szeregu wyjaśnień używanych pojęć.

Zastosowanie tej koncepcji w badaniach polityki można porównać z przykładaniem nowej soczewki do badań nad istotnym, wcześniej wielokrotnie „ogłdanym” zagadnieniem społecznym. Wykorzystanie w ekonomii tej nowej soczewki wyłoniło całkiem nowy sposób badań (nowej ekonomii instytucjonalnej), więc może doprowadzić do nowych wniosków również w zakresie nauk politycznych (por. Dixit 1998) i geografii politycznej.

Badanie, do którego odwołuje się przedstawione wnioskowanie przeprowadzono na polskim pograniczu południowym i zachodnim w latach 2010–2012 w ramach

projektu, którego celem była analiza trwałości partnerstw tworzonych w wyniku realizacji projektów finansowanych z funduszu pomocy przedakcesyjnej PHARE CBC¹. Przedmiotem działań było zbadanie współpracy rozumianej jako instytucja społeczna na pograniczu za pomocą przesłanek odnośnej koncepcji – wypróbowanie tej koncepcji jako narzędzia badawczego w odniesieniu do współpracy na pograniczu (Szmigiel-Rawska, Dołzbłasz 2012). Jednak wnioskowanie w artykule ma w głównej mierze charakter teoretyczny i wyniki badania przywoływane są tylko jako przykład, tam gdzie wymaga tego czytelność wyводу.

W niniejszym artykule poddano weryfikacji dwie następujące tezy:

1. Koncepcja zależności od ścieżki nie wyjaśnia, co dzieje się z miejscami (regionami), w których nie zachodzi czynnik uruchamiający ścieżkę;
2. Koncepcja łączy analizy wpływu czynników egzo- i endogenicznych na rozwój cywilizacyjny.

1 Szczegółowy opis procedury badawczej:

- analiza źródeł zastanych, w szczególności literatury odnoszącej się do koncepcji „zależności od ścieżki”, instytucjonalizmu i współpracy przygranicznej, a także dokumentów programu Phare CBC;
- ankieta internetowa z beneficjentami programu PHARE CBC Fundusz Małych Projektów po 2000 roku. Zdecydowano się na dotarcie do tych beneficjentów, którzy realizowali projekty po 2000 roku, gdyż badanie przeprowadzono na dwóch granicach – zachodniej i południowej. Na granicy polsko-słowackiej program PHARE CBC był realizowany dopiero od 2000 roku. Zamiarem było zidentyfikowanie ewentualnych różnic przestrzennych pomiędzy tymi obszarami. Ankieta wysłana została w pierwszym półroczu 2011 roku do 718 organizacji będących beneficjentami Programu po 2000 roku. Były to zarówno samorządy lokalne i regionalne, jak również inne organizacje (domy kultury, szkoły, związki gmin, organizacje samorządu gospodarczego i inne). Zwrot ankiet ukształtował się na poziomie 7%. Relatywnie niski udział organizacji, które odpowiedziały na pytania zawarte w ankiecie wynikał przede wszystkim z faktu, że badanie dotyczyło okresu sprzed około 10 lat. Powodowało to, że część organizacji będących beneficjentami PHARE CBC w pierwszych latach XXI wieku, w roku 2011 już nie istniała (dotyczyło to głównie organizacji pozarządowych). Drugą przyczyną było to, że respondenci często nie byli w stanie kompetentnie udzielić odpowiedzi na zadane pytania, najczęściej z uwagi na fakt, że osoby zajmujące się danym projektem już w badanej organizacji nie pracowały;
- analiza studiów przypadku oparta o uwarunkowania, przyczyny i efekty realizacji poszczególnych projektów. Badania przeprowadzono w pierwszym półroczu 2012 roku. Udział wzięty w nich następujące organizacje: Urząd Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna, Centrum Sportu i Rekreacji Gminy Stronie Śląskie, Starostwo Powiatowe w Kłodzku, Goleniowski Dom Kultury, Urząd Miasta Szczecin, Zamek Książąt Pomorskich. Kryterium wyboru było rozłożenie przestrzenne organizacji, ich aktywność w realizacji projektów transgranicznych – wybrano organizacje bardziej aktywne oraz zróżnicowanie pełnionych funkcji;
- analiza małych projektów PHARE CBC zrealizowanych w ramach programów z lat 2000–2003 przez polskich beneficjentów na pograniczu polsko-niemieckim, polsko-czeskim i polsko-słowackim. Analizie poddano ok. 1200 projektów z uwagi na rodzaj beneficjenta, zakres tematyczny projektu, rodzaj gminy (miejska, wiejska, miejsko-wiejska), z której pochodził beneficjent oraz Euroregion, na obszarze którego projekt był realizowany. Przedstawiono również rozmieszczenie przestrzenne projektów.

Najważniejsze założenia koncepcji zależności od ścieżki w świetle badań geografii politycznej

1. Pogranicze i instytucja współpracy

Pogranicze to tradycyjnie miejsce zainteresowań geografów politycznych. Jest traktowane jako odrębny, charakterystyczny region, którego najważniejszą cechą jest przecięcie go przez administracyjną granicę państwa. Pomimo istotnego czynnika dezintegrującego, obszary te są postrzegane jako regiony – szczególnie w ramach koncepcji euroregionów – delimitowane (np. Szul 1999) oraz przyjmowane za systemy społeczno-gospodarcze. Pogranicze może być również uznane za układ powiązanych ze sobą systemów politycznych szczebla subpaństwowego, definiujących swoje cele i zabiegających o swoje interesy, gdyż może się składać z szeregu samorządnych jednostek różnego szczebla (tak jak na polskich pograniczach, z wyjątkiem pogranicza wschodniego). Jednostki te tworzą relatywnie niezależne systemy polityczne, gdyż ich władze są wybierane w powszechnych wyborach i charakteryzują się one pewną niezależnością finansową.

Przyjęcie perspektywy koncepcji zależności od ścieżki do rozważań o pograniczu wprowadza aspekt rozwojowy. Wynika to nie tylko z ekonomicznej proveniencji koncepcji, która skłania do zwrócenia uwagi na rozwój społeczno-gospodarczy analizowanej jednostki przestrzennej, ale również z podkreślania znaczenia ciągłości dla procesów zachodzących w życiu społecznym i gospodarczym, co jest charakterystyczne dla tej koncepcji.

Dla każdej dyscypliny naukowej odwołującej się do sposobów funkcjonowania władzy i polityki badania instytucji są naturalnym przedmiotem zainteresowania bez względu na zakres zdefiniowania tej instytucji. Sposób zdefiniowania instytucji jako metody rozwiązywania problemów wynikających z ograniczonej racjonalności (Douglas 1986) pozwala na dookreślenie badania pogranicza w kontekście współpracy przygranicznej. Może być ona rozumiana jako instytucja społeczna definiowana w trzech wymiarach: partnerstwa, organizacji i pogranicza.

Można dowodzić, że istnienie partnerstwa jest potwierdzeniem istnienia współpracy, czego efektem jest determinowanie kształtu instytucji współpracy przez strukturę organizacyjną oraz funkcję realizowaną przez partnerstwo. W literaturze nie istnieje jednak ogólna definicja partnerstwa we współpracy przez granicę, którą można uznać za definicję instytucji współpracy przygranicznej. Część partnerstw na pograniczu jest jedynie pewną formą organizacyjną, która w dość ograniczonej perspektywie kilku bądź kilkunastu lat powstaje, działa i zanika. Według deklaracji przedstawicieli organizacji pogranicza istnieją jednak takie partnerstwa, które trwają od czasu uzyskania przez polskie organizacje pewnej niezależności w zakresie współpracy międzynarodowej – od początku lat 90-tych (niektóre wcześniej) do dzisiaj. Przybierają one postać instytucji współpracy – z konkretnym partnerem, w konkretnej przestrzeni – w której przez lata formy organizacyjne oraz poziom aktywności

zmieniają się. Według deklaracji osób uczestniczących w inicjatywach współpracy te partnerstwa uznawane są za istniejące również wtedy, gdy przez jakiś czas działania podejmowane w ich ramach są uśpione (Szmigiel-Rawska, Dołzbłasz 2012).

W wymiarze aktywności we współpracy jednej organizacji można mówić o otwartości rozumianej jako proces negocjowania podejmowanych w organizacji decyzji z partnerami zewnętrznymi. Taki sposób definiowania otwartości zbudowany jest w oparciu o koncepcję *governance*, zatem można go doprecyzować jako włączanie czynników zewnętrznych w procesy administracyjne (procedury). W przypadku współpracy przygranicznej są to podmioty specyficznego rodzaju, gdyż zlokalizowane są poza zarządzaną jednostką terytorialną i poza granicami administracyjnymi danego państwa.

Trzeci wymiar określa właściwą instytucję współpracy przygranicznej. Spełnia założenia definicji, gdy sposób sprawowania władzy, zarządzania, administrowania opisany przez otwartość organizacji staje się powszechny na obszarze pogranicza. Powstawanie instytucji współpracy przygranicznej w tym wymiarze jest tożsame z tworzeniem się tzw. regionu transgranicznego. Jest on rozumiany jako region złożony z jednostek podzielonych administracyjną granicą państw, które w wyniku współpracy organizacji terytorialnego systemu społecznego przywróciły przerwane, a istniejące wcześniej powiązania funkcjonalne lub/i wytworzyły nowe.

Instytucje partnerstwa i otwartości organizacji to kategorie zgodne z trzecim poziomem analizy społecznej wyznaczonym przez O. Williamsona, w ramach stworzonej przez niego kategoryzacji instytucji (1998). Mogą być one modyfikowane w perspektywie od roku do 10 lat, są jednymi z najmniej trwałych instytucji zatem są najłatwiej modyfikowalne. Natomiast instytucja współpracy definiowana w wymiarze całego pogranicza to instytucja poziomu drugiego modyfikowana w perspektywie od 10 do 100 lat. Jej wytworzenie wymaga czasu, zbudowania trwałych podstaw prawnych, zasad formalnych i nieformalnych, wymaga trwałego uwięzienia rozwoju na ścieżce, tzw. *lock-in*.

2. Lock-in

Lock-in to stan lub proces – w zależności od autora – w którym pewien wybrany produkt lub zachowanie nieustannie jest kupowany/powielane (por. David 1985; North 1990; Arthur 1994; Anderlini i Ianni 1996; Pierson 2000; Rycroft i Kasch 2002; Araujo i Rezende 2003; Gwosdz 2003; Crouch i Farrel 2004; Martin i Sunley 2006). Ta powtarzalność decyduje o jego przewadze – rynkowej, politycznej lub społecznej. W języku polskim ten termin najczęściej tłumaczy się jako „uwięzienie rozwoju”, choć wydaje się, że termin „zablokowanie rozwoju” lepiej oddaje istotę zjawiska, gdyż autorzy koncepcji podkreślają znaczenie sprzężeń zwrotnych dla podtrzymywania procesów określających *lock-in* oraz jego nieergodyczny charakter (David 1985). Powtarzalność jest wynikiem dążenia do obniżania kosztów funkcjonowania na rynku lub w społeczeństwie – kosztów wielokrotnego rozważania użyteczności

alternatywnych wyborów oraz kosztów innego wyboru (Arthur 1994).

Redukcja kosztów pierwszego rodzaju jest możliwa dzięki naśladowaniu – *skoro inni podjęli dane działania, kupili dany produkt oznacza to, że jest on adekwatny do sytuacji/funkcji i nie ma potrzeby ponosić kosztów rozważenia tego, czy jakiś inny produkt lub zachowanie byłby/byłoby bardziej adekwatne* – im więcej takich przykładów wokół tym większa skłonność do naśladowania. Koszt utrudniający dokonanie innego wyboru wynika z konieczności dostosowania organizacyjnego/technologicznego do zachowania lub produktu innego typu niż to/ten najczęściej stosowane(y) w społeczeństwie/na rynku (do tego rodzaju kosztów zaliczają się na przykład koszty początkowe charakterystyczne dla wprowadzania na rynek produktów opartych na wysokich technologiach). Jego występowanie w relacjach rynkowych i społecznych również sprzyja naśladowaniu (Arthur 1994, Martin 2009).

Najczęściej przywoływanym przykładem, na którym zbudowano koncepcję *lock-in* jest wprowadzenie i upowszechnienie klawiatury typu „qwerty”, która w żadnym języku nie jest najlepiej dostosowana do wygody piszącego (kwestionowana jest jej funkcjonalność), gdyż układ liter jest wynikiem przypadku – został dopasowany do akcji marketingowej zaplanowanej przez twórcę maszyny do pisania. Jednak na całym świecie jest to najczęściej stosowany typ klawiatury. Koszt wprowadzenia innego, bardziej funkcjonalnego modelu jest zbyt duży – próba została podjęta i nie powiodła się (David 1985).

Tak powstaje ścieżka rozwoju – zbiór działań powtarzanych przez różne podmioty i traktowanych jako odpowiedź na taką samą potrzebę czy rozwiązanie takiego samego problemu. Tworzy się pewien model rynku lub model zachowań społecznych. Nieprzerwane powtarzanie wybranego zachowania prowadzi do powstania instytucji społecznej (North 1990, Chmielewski 2011). Jeśli przyjmiemy założenie, że ta powtarzalność jest wynikiem chęci redukcji opisanych powyżej typów kosztów to instytucję możemy zdefiniować, jako uwolnienie od każdorazowej analizy racjonalnej. Korzystając z przykładu pogranicza można stwierdzić, że kolejne działania w partnerstwie podejmowane są, gdyż podjęto wcześniejsze (ścieżka partnerstwa), udział partnerów zagranicznych w następujących po nawiązaniu współpracy działaniach podejmowanych w organizacji (ścieżka otwartości), powszechność zachowania, wedle którego działania w organizacjach podejmowane są z uwzględnieniem udziału organizacji zlokalizowanych po drugiej stronie granicy (ścieżka regionu transgranicznego).

Ważnym elementem tej definicji instytucji jest założenie o występowaniu powszechnego domniemania, że powtarzane zachowanie to wynik podjętego wcześniej – na początku ścieżki – racjonalnego procesu wyboru decyzji, w wyniku którego dokonywany jest najlepszy wybór czy podejmowana jest najlepsza decyzja (w przypadku rynku będzie to ocena najlepszego technologicznie produktu w danym momencie rozwoju nauki i przemysłu, rolnictwa lub usług). Następnie decyzja jest powielana przez pozostałych aktorów znajdujących się w podobnej sytuacji, brana

za wzór. Twórcy koncepcji dowodzą jednak, że ten pierwszy wybór wcale nie musi i nie bywa racjonalny a jest raczej wynikiem przypadku (David 1985, Arthur 1994).

3. Początek „ścieżki”

Początek ścieżki może być określony jako okres jej inkubacji. Często symbolizowany jest za pomocą przykładu rozumianego jako: przypadkowe spotkanie, udana akcja marketingowa, spryt producenta. W teorii jest on uogólniany do szeregu pierwszych zdarzeń mających miejsce na tworzącej się ścieżce (Pierson 2000, Deeg 2001). Te pierwsze wydarzenia mają kluczowe znaczenie dla rozwoju nie tylko dlatego, że determinują jego kształt, ale również dlatego, że tylko na początku można zablokować rozwój ścieżki, później – zgodnie z logiką przewracania kostek domina – jest to niemożliwe lub bardzo trudne.

W badaniach pogranicza za czynnik wywołujący ścieżkę uznano udział organizacji w realizacji projektu finansowanego ze środków funduszu PHARE CBC. To uczestnictwo, w zależności od rodzaju decyzji podjętych w ramach projektu, mogło w taki sposób przyczynić się do wytworzenia instytucji współpracy, że w jego efekcie powstało partnerstwo współpracujących organizacji, w ramach którego podejmowane są kolejne, wspólne działania i projekty. Mogło również doprowadzić do zmian w sposobie zarządzania organizacją w tym sensie, że osoby podejmujące i wdrażające decyzje rozważają możliwość uczestnictwa partnerów zagranicznych w kolejnych podejmowanych w organizacji działaniach. Długotrwałe i szerokie (na wszystkich polskich granicach będących wewnętrznymi granicami UE oraz w odniesieniu do wszystkich organizacji *non-profit*) wdrażanie Programu mogło sprawić, że zmiana sposobu zarządzania organizacjami dokonałaby się w wielu organizacjach zlokalizowanych na pograniczu przez wywołanie procesu rozwoju ścieżki w wielu miejscach/organizacjach jednocześnie. Był to sposób na „sztuczne” wywołanie ścieżki, który miał być zrealizowany dzięki zwielokrotnieniu czynnika uruchamiającego proces. Eksperyment się udał, ale ścieżka charakteryzuje się istotnymi nieefektywnościami, które stanowią zagrożenie dla trwałości instytucji współpracy (por. Szmigiel-Rawska, Dołzbłasz 2012).

Koncepcja zależności od ścieżki w badaniach geograficznych

1. Co jeśli przypadek się nie wydarzy?

Jednym z kluczowych problemów, jakich dostarcza ta koncepcja jest sposób definiowania rozwoju miejsca (regionu społeczno-ekonomicznego) lub sektora. W jednej z najpopularniejszych rekonceptualizacji pojęć związanych z zależnością od ścieżki w geografii R. Martin nawiązuje do tego zagadnienia, krytykując „kanoniczne” podejście do rozwoju w tej koncepcji definiujące (jego zdaniem) rozwój jako „taką samą lub podobną reprodukcję tego co było tam wcześniej” (2009: 13).

R. Martin (2009) twierdzi, że w rzeczywistości – szczególnie w świecie napędzanym innowacjami – nie odnajdujemy przykładów takich procesów, gdyż to co jest produkowane i sposób, w jaki się to odbywa za bardzo różnią się od siebie w zależności od miejsca i firmy. A zatem zaprzecza podstawowym założeniom koncepcji i możliwościom analizy przeprowadzonej według schematu proponowanego przez jej twórców. W szczególności krytykuje koncepcję równowagi, do której odwołuje się *lock-in* i przeciwstawia tym poglądom ścieżkę, jako proces rozwoju za pomocą małych (ang. *incremental*) zmian.

Jest to jednak podejście bezużyteczne dla tych, którzy z koncepcji zależności od ścieżki wywodzą mechanizmy powstawania instytucji (North 1990, Pierson 2000), gdyż podstawowym warunkiem tego procesu jest powtarzalność zachowań warunkowana ograniczoną racjonalnością (potencjałem poznawczym). Rozwój jest tu rozumiany jako wytworzenie jednej postawy, poglądu, normy, strategii postępowania, które powstaje w wyniku utrwalenia pewnego powszechnego zachowania. Rozdźwięk pomiędzy potrzebą zmian i dynamiką społeczną a potrzebą trwania i porozumiewania między jednostkami i między organizacjami jest tłumaczony za pomocą różnej funkcji organizacji w stosunku do funkcji instytucji. Organizacje same prowadzą do zmian instytucjonalnych nieustannie się zmieniając, ale te zmiany zachodzą w długim okresie czasu (North 1990). Interpretując to w odniesieniu do różnic między zmianą ilościową a zmianą jakościową organizacje są nośnikami zmian ilościowych, które w efekcie – w wyniku wystąpienia istotnego czynnika modyfikującego procesy – prowadzą do zmian jakościowych identyfikowanych w długim okresie czasu.

Uzupełnieniem tej interpretacji jest odwołanie się do zagadnienia początku ścieżki, które w klasycznej koncepcji, z jednej strony ujmowane jest jako kluczowe, z drugiej jednak nie jest ono przedmiotem opisu czy analizy, gdyż określa się go jako przypadkowe, czyli niemożliwe do przewidzenia. W efekcie koncepcja nie daje nam odpowiedzi na pytanie kiedy, gdzie i w jaki sposób ścieżka utożsamiana ze zmianą jakościową – rozwojem a nie wzrostem – może się rozpocząć. Dla badań nad negatywnym *lock-in* jest to szczególnie problem analityczny. Jedyny opisany przez koncepcję rezultat negatywnego zablokowania rozwoju to upadek sektora lub upadek przemysłu. To założenie jest jednak nie do zaakceptowania w kontekście geografii, czyli w kontekście analizy rozwoju regionalnego. W geografii mamy oczywiście do czynienia z twierdzeniami o upadku miejsc, nie znikają one jednak z mapy (być może jedynie symbolicznie) – ludzie w nich mieszkają i pracują a negatywne *lock-in* trwa (jest odporne na zewnętrzne, choćby bardzo istotne zmiany – Martin 2009). Nawet teoretycznie koncepcja nie odpowiada na pytanie, w jaki sposób dochodzi do rewitalizacji takich miejsc, gdyż nie dookreśla źródeł ścieżki. Co więcej negatywne *lock-in* możemy wyjaśnić w kontekście powielania zachowań czy realizacji instytucji, ale nie w kontekście produkcji, gdyż w takich sektorach zostaje ona zahamowana, czyli znika czynnik blokujący rozwój na ścieżce.

Koncepcja nie odpowiada na pytanie – które jest niezwykle istotne w kontekście analizy regionalnej – co dzieje się, gdy przypadek uruchamiający ścieżkę się nie wydarzy. Można postawić hipotezę, że według twórców tej koncepcji zawsze jakiś przypadek w końcu będzie miał miejsce. W rzeczywistości jednak bardziej prawdopodobna jest teza o tym, że niektóre miejsca zostają jedynie włączone w procesy rozwoju ścieżek („wchłonięte”), które rozpoczynają się w innych regionach, w innych przestrzeniach. W tym sensie mamy do czynienia z symbolicznym upadkiem regionu, jako miejsca o określonej specjalizacji, czy wyjątkowym układzie instytucjonalnym. Taka interpretacja podnosi i pozostawia nierozstrzygniętą kwestię wpływu dopasowania czynników zewnętrznych i wewnętrznych dla efektywności „przyjęcia ścieżki” przez regiony doświadczające negatywnego zablokowania rozwoju.

2. Synteza czynników zewnętrznych i wewnętrznych (?)

Czynniki wywołujące ścieżkę wedle koncepcji są niedookreślone, więc mogą mieć charakter zarówno zewnętrzny jak i wewnętrzny w stosunku do systemu, w którym zachodzi zmiana. Próba wyjaśnienia znaczenia czynników zewnętrznych i wewnętrznych dla wywoływania procesów rozwojowych jest mocną stroną tej koncepcji wtedy, gdy bierze się pod uwagę rozwój sektorów gospodarki, szczególnie w zakresie powstania nowego produktu, który zmienia funkcjonowanie rynku, lub kreuje nową potrzebę wśród konsumentów – czyli gdy wyjaśniany jest sposób, w jaki innowacje zmieniają oblicze gospodarki. Mamy w takim przypadku do czynienia z „uchwyceniem” przez rynek jednego z tysięcy powstających wynalazków, który często przez przypadek wygrywa konkurencję z wytwarzanymi w tym samym czasie podobnymi rozwiązaniami.

W analizie przestrzennej ten rodzaj procesu możemy porównać do opisywanego przez Myrdala (1958) zjawiska kumulatywnej przyczynowości, wedle którego gospodarka regionalna reaguje w dużo szerszym zakresie na wybudowanie nowej fabryki niż wynikałoby to z prostego schematu dostawców i odbiorców. Powoduje to uzależnienie całej regionalnej/lokalnej gospodarki od nowego dla miejsca sektora reprezentowanego przez nową inwestycję. Wybudowanie fabryki jest postrzegane jako rodzaj zewnętrznej interwencji, która oddziałuje na wewnętrzne czynniki rozwoju. Koncepcja zależności od ścieżki integruje znaczenie czynników zewnętrznych jako tych wywołujących zmianę w rozwoju społeczno-gospodarczym miejsca definiując je jako czynniki nieprzewidywalne i często przypadkowe, które prowadzą do kumulujących się procesów rozwojowych. Ich wpływ jest nieprzewidywalny dlatego, że mogą zadziałać lub nie.

Ścieżka, zgodnie z koncepcją, może być również wywołana przez czynniki wewnętrzne. Odwołując się do teorii innowacji rozwijanej w badaniach regionalnych, czyli w odniesieniu do terytorialnych systemów innowacji, powstanie innowacji – ekonomicznej czy społecznej (nowej instytucji, np. w stosunkach władzy) – uzależnione jest od pozytywnego splotu czynników wewnętrznych w danym regionie

(por. np. Mikołajczyk, Zaręba 2005; Borowiec i in. 2009). Nawet, jeżeli jakiś czynnik zewnętrzny bierze udział w procesach, to jednak kluczowe znaczenie ma jakość czynników wewnętrznych. Innowacje są natomiast najważniejszym narzędziem zmian we współczesnej gospodarce. To innowacje są czynnikiem wywołującym *lock-in* w odniesieniu do miejsc – blokowanie rozwoju regionów – a ich powstawanie uzależnione jest od jakości kapitału ludzkiego, od kapitału społecznego a często również historycznej specjalizacji.

Zatem we współczesnym rozwoju czynniki zewnętrzne mają drugorzędne znaczenie w wywoływaniu procesów rozwoju zależnego od ścieżki w regionach. Mogą jednak wpływać na włączanie regionu w procesy rozwojowe ścieżki, która powstała w innym miejscu na świecie. W tym sensie mogą służyć jako czynnik niwelowania negatywnych skutków zablokowania rozwoju, gdyż są elementem importowania modeli rozwojowych, które upowszechniły się gdzie indziej. Jednak zagrożeniem wynikającym z takiego modelu włączenia się w ścieżkę rozwoju jest niedopasowanie rozwoju stworzonego w innym miejscu z czynnikami wewnętrznymi regionu „przyjmującego ścieżkę”, które może prowadzić do kolejnego, negatywnego *lock-in*. Szczególnie trwałego, jeżeli pod uwagę weźmiemy innowacje społeczne.

A zatem jest bardziej prawdopodobne, że przypadkowe czynniki wyzwalające nową (w perspektywie globalnej) ścieżkę rozwoju mają – zgodnie z dominującymi poglądami w geografii i studiach regionalnych – proveniencję wewnątrzregionalną i wtedy można je dookreślić. Nowa ścieżka rozwojowa w odniesieniu do regionów wynikająca z oddziaływania czynników zewnętrznych (interwencja finansowa wymuszająca rozwiązania instytucjonalne i cele inwestycyjne, decyzja podjęta poza regionem, rozwiązanie organizacyjne stworzone przez osoby z zewnątrz) jest mało prawdopodobna, chyba że ma być ona nowa w odniesieniu do miejsca, a nie nowa w kontekście rozwoju cywilizacyjnego. Jeżeli jest ona włączeniem danego miejsca w rozwój ścieżki zapoczątkowanej w innym miejscu na świecie najistotniejsze jest zidentyfikowanie czy *lock-in*, które będzie konsekwencją oddziaływania tych czynników, w innych miejscach na świecie nie zaczyna mieć już negatywnego wymiaru, a jeżeli tak to czy analizowany region może być odporny na czynniki wywołujące negatywne *lock-in*.

Podsumowanie

Ocena przydatności tej koncepcji dla rozważań w ramach geografii politycznej i w ogóle w nauce uzależniona jest od odpowiedzi na najważniejsze dla nauki pytania – czy we współczesnych modelach rozwojowych prawdziwe jest założenie o występowaniu równowagi czy mamy do czynienia z nieustanną nierównowagą? Czy we współczesnym rozwoju identyfikowalne są trwałe procesy czy mamy do czynienia z nieustanną, choćby niewielką zmianą? Koncepcja zależności od ścieżki zbudowana

jest na założeniu o tym, że procesy społeczno-ekonomiczne i polityczne charakteryzują się pewną stabilnością i trwałością, choć czasem ich występowanie działa negatywnie na podmioty, które tej stabilności i trwałości doświadczają.

Koncepcja ta w sposób użyteczny dla geografów integruje znaczenie zewnętrznych i wewnętrznych czynników rozwojowych – wskazuje w jaki sposób zewnętrzny (w stosunku do układu organizacyjnego sektora lub przemysłu) czynnik może wpłynąć na rozwój społeczny i gospodarczy. Powiązanie założeń koncepcji zależności od ścieżki z najpopularniejszym modelem współczesnego rozwoju społeczno-gospodarczego – modelem opartym na innowacjach – wskazuje na przydatność rozważania zewnętrznych czynników rozwojowych jedynie, jako nośników modeli rozwojowych, a nie jako czynników, które mogą prowadzić do wywołania nowej (innowacyjnej) ścieżki rozwojowej regionu lub jako czynników, które mogą uwolnić od trwającego negatywnego zablokowania rozwoju przy daremnym oczekiwaniu na szczęśliwy splot wydarzeń oparty na czynnikach wewnętrznych poprzez upowszechnienie modelu rozwojowego wypracowanego w innym miejscu na świecie. Koncepcja nie daje jednak odpowiedzi na pytanie, jakie są konsekwencje niedopasowania zewnętrznego czynnika wywołującego ścieżkę z uwarunkowaniami wewnętrznymi. Te konsekwencje mogą mieć wymiar gospodarczy, społeczny i polityczny.

Literatura

- Anderlini L., Ianni A., 1996, Path dependence and learning from neighbors, *Games and economic behaviour*, 13: 141–177.
- Araujo L., Rezende S., 2003, Path dependence, MNCs and the internationalization process: a relational approach, *International Business Review*, 12: 719–737.
- Arthur W.B., 1994, *Increasing returns and path dependence in economy*, The University of Michigan Press.
- Borowiec M., Dorocki S., Jenner B., 2009, Wpływ zasobów kapitału ludzkiego na kształtowanie społeczeństwa informacyjnego i innowacyjności struktur przemysłowych, *Prace Komisji Geografii Przemysłu*, 13, Warszawa–Kraków.
- Chmielewski P., 2011, *Homo agens: instytucjonalizm w naukach społecznych*. Wydawnictwo Poltext.
- Crouch C., Farrell H., 2002, Breaking the Path of Institutional Development? Alternatives to the New Determinism, *Rationality and Society*, 16: 5–43.
- David P.A., 1985, Clio and the economics of QWERTY, *The American Economic Review*, 75, 2: 332–337.
- Deeg R., 2001, *Institutional Change and the Uses and Limits of Path Dependency: The Case of German Finance*, MPIfG Discussion Paper 01/6.
- Dixit A.K., 1998, *The making of economic policy: a transaction-cost politics perspective*, The MIT Press.

- Douglas M., 1987, *How institutions think*, London: Routledge.
- Gwosdz K., 2003, Pozytywne i negatywne ścieżki (*virtuous and vicious paths*) – próba zastosowania teorii zależności od ścieżki (*path dependence*) do wybranych miast konurbacji górnośląskie, [w:] I. Sagan, M. Czepczyński (red.), *Wymiar i współczesne interpretacje regionu*, Gdańsk – Poznań.
- Martin R. Sunley P., 2006, Path dependence and regional economic evolution, *Journal of economic geography*, 6: 395–437.
- Martin R., 2009, Rethinking regional path dependence: Beyond lock-in to evolution, *Papers in Evolutionary Economic Geography*, 9: 1–41.
- Menard C., Shirley M.M., 2008, *Handbook of new institutional economics*. Springer.
- Mikołajczyk B., Zaręba M., 2005, Otoczenie instytucjonalne dla rozwoju innowacyjności w Finlandii, *Studia Europejskie*, 3: 89.
- Myrdal G., 1958, *Teoria ekonomii a kraje gospodarczo nierozwinięte* [tł. Stanisław Ficowski], Warszawa : Polskie Wydawnictwa Gospodarcze.
- North D.C., 1990, *Institutions, institutional change and economic performance. Political Economy of Institutions and Decisions*, Cambridge University Press.
- Olson M., 2000, *Power and prosperity. Outgrowing communist and capitalist dictatorships*, Nowy Jork: Basic Books.
- Pierson P., 2000, Increasing returns, path dependence, and the study of politics, *The American political science review*, 94.2: 251–267.
- Rycroft R.W., Kasch D.E., 2002, Path Dependence in the innovation of complex technologies, *Technology Analysis & Strategic Management*, 14.1: 21–35.
- Sørensen R. J., 2006, Local government consolidations: The impact of political transaction costs, *Public Choice*, 127 (1–2): 75–95.
- Szmigiel-Rawska K., Dołzbłasz S., 2012, *Trwałość współpracy przygranicznej*, Warszawa: CeDeWu.
- Szul R., 1999, Rola granicy w gospodarce – próba ujęcia teoretycznego, [w:] A. Mync, R. Szul (red.), *Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*, Warszawa: Wyd. Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego.
- Wallis J., Dollery B., 1999, *Market failure, government failure, leadership and public policy*. London: Macmillan.
- Wallis J., Dollery B., 2001, Government failure, social capital and the appropriateness of the New Zealand model for public sector reform in developing countries, *World Development*, 29 (2): 245–263.
- Wallis J., Dollery B., 2010, Alternatywne mechanizmy rządzenia na szczeblu samorządów lokalnych z perspektywy nowej ekonomii instytucjonalnej, *Zarządzanie Publiczne*, 1(11): 2–71.
- Williamson O.E., 1998, Transaction costs economics: how it works; where it is headed, *The Economist*, 146: 23–58.
- Williamson O.E., 2008, Transaction cost economics, [w:] C. Menard, I. M., M. Shirley (red.), *Handbook of new institutional economics*. Springer.

- Williamson O.E., 2009, *Transaction cost economics: The Natural Progression*, Prize Lecture, University of California, Berkeley, CA, U.S.A.
- Wood B.D., Bohte J., 2004, Political transaction costs and the politics of administrative design, *Journal of Politics*, 66 (1): 176–202.

Summary

The aim of the article is to explain how the concept of path dependency can be used in political geography research. Clarification was made taking into account the assumption that social and economic institutions are an important subject of political geography studies as well as with reference to an examination conducted at the Polish borderlands.

Evaluation of the usefulness of this concept for scientific consideration depends on the answers to the most important science questions – whether in contemporary models of development the assumption on the existence of equilibrium is true, whether we are dealing with a constant imbalance? Are sustainable processes traceable in the contemporary development whether we are dealing with a constant, small, so-called incremental change? The concept of path dependency is built on the assumption that the socio-economic processes are characterised by a certain stability and durability, although sometimes they have negative effects on actors who experience them.

This concept in a useful for geographers way integrates the importance of internal and external factors of development by indicating how external (in relation to the organisation of the sector or industry) factor can affect economic growth, but the utility does not include explanations of the negative lock-in. Moreover, by linking path depending concept with most popular model in the contemporary socio-economic development studies – a model based on innovations – points to the usefulness of considering external factors of development only as a as carriers of models of development, and not, as factors that may lead to induce a new path of development of the region conditioned by internal factors. As well as the factors that are release region from the current negative lock-in in terms of the futile anticipation of the happy combination of events based on internal factors.

